

ઘર દી વડી

અક્ષયલાલ પંડ્યા

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૪૬૧

૨૪ બાઈ બચુના અમરાજીમા

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૮૭૮ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ૬૧૨ દીબડી

વિષય ૧ - ૨

ધરદીવડી

નામ	ઓળખ	વય
કુલિન	} બે દોસ્તો	૧૨
મંજુલ		૧૩
આશા	કુલિનની બહેન	૧૪
જયન્તિકા	આશાની બહેનપણી	૧૩
લાંકનાથ	કુલિનનો નોકર	૧૧

ચિત્ર પહેલું

[વચ્ચે નાનું ટેબલ અને સામસામી બે ખુરસીઓ સાખી, કુલિન અને મંજુલ પાનાં રમતા હોય છે. બાજુ પૂરી થતાં બન્ને પોતપોતાના હાથ મણવા માંડે છે.]

કુલિન (પાનાં ફેંદી હઈ)

જા; નથી રમવું. દર વખતે તું જીતી જાય એ કેમ કામ આવે ?

મંજુલ (મનકથી)

જીતવું એ કાંઈ રમતવાન છે ? જેને આવડે એ જીતે. ને ન આવડે એ ટીખ્યા કરે.

કુલિન

મારે એવું નવી રીપવું. (હાથ ધસી) આંગળાં ફાપવા આવ્યાં !

મંજુલ (પાનાં એકઠાં કરી)

તો ચાલ; હું જરા જાદુ કરી દેખાડું. એ તો મમશે ને ?

કુલિન

હા. એ હીક કહ્યું.

[ભાણે મોટો જાદુગર હોય એમ મંજુલ થોડી વાર ઝટપથી અને થોડી વાર ખીમેથી પાનાં ટીપે છે. કુલિન એના ખેલ જોવા આતુર બન્યો છે.

એટલામાં આશા આવે છે.]

આશા

ભાઈ, ન્હાવો કે ?

કુલિન (પાના તરફ જોતો)

ના. આજે તો રવિવાર છે.

આશા

પાણી...

કુલિન (માથું ધુણાવી)

ના. મને અત્યારે ન જોડાવ. હું કામમાં છું.

આશા

જો; મંજુલ તો ન્હાઈને આવ્યો છે. એના વાળ કેવા મગ્નના દોળેલા છે ! અને નારા જો.

કુલિન

હું, મંજુલ ! અત્યારમાં પરવારી લીધું ? (ભીંન પરની ઘડિયાળમાં જોઈ) હજી તો સાડા આઠે નથી થયા.

મંજુલ

કોણ કહે છે કે હું ન્હાવો છું ? એ તો અહિં આવવું હતું એટલે સહેજ માથું પલાળી લીધું.

[આશા આશ્ચર્ય અંગે ચૂપ બને છે. પણ થોડી વાર પછી.]

આશા

સાલ, ભાઈ. પછી પાણી ઠરી જશે.

કુલિન

ભત્રે. પણ થોડાક જાદુ જોવા દે. મંજુલ આદ-
શાહની રાણી બનાવી દે છે ! રાણીનો વળી ગુલામ.
[આશાના માન્યામાં એ નથી આવતું. પણ કાંઈ
બોલતી નથી.]

મંજુલ (વટથી)

એટલું બધું તો નહિ. (પાનાં ટેબલપર મૂકી)
બહુ બહુ તો પંજનો સત્તો થાય.

[આશા ગંજો હાથમાં લઈ લે છે.]

આશા

મંજુલ, કરી દેખાડ જોડું. લે આ હાથનો પંજો.
બનાવ સત્તો.

[મંજુલ મુંઝાય છે.]

કુલિન (શ્રદ્ધાથી)

એમાં શું ? મંજુલ, આદશાહનો ગુલામ બનાવજ
ને પંજનો સત્તો નથી બનતો ?

મંજુલ (પંજે પછાડી)

પછી વાત. એક વાર ન્હાઈ લે.

આશા (હસી જઈ)

કુલિન, એ તો તને બનાવતો હશે ! (કહેરથી)
બધાં પાનાં મારા હાથમાં હોય પછી બિચારાથી શું
થાય ? નકામો તારી કને બડાઈ મારતો હતો.

મંજુલ (ગરમ થઈ)

ત્યારે હું તે કાંઈ જગવાન છું કે ફૂંક મારીને
પતું ફેરવી નાંખું ? મફત ખેલ કરી દેખાડું છું
એનું તો કાંઈ નહિં ને વળી ખોટું આજ ચડાવો છો ?

[મંજુશ્વરીસાથે મેલું કરે છે. એટલે કુલિન આશા ઉપર ચીડાય છે.]

કુલિન

આશા, અદિથી ચાલી જન. મારે ન્હાવું હશે ત્યારે ન્હાઈશ. નહિં ન્હાવું હોય તો નહિં ન્હાઉં. એમાં તારું શું જાય છે ? ક્યારની કચકચ શું કરે છે ?

આશા (મરીબાઈથી)

પણ ભાઈ, ખાનં મુજરી ગયા આજે આખું વરસ થયું એ તું નથી જાણતો ?

કુલિન

હા; તે એનું છે શું ?

આશા (મળી દેખાડી)

તે આજે ન્હાઈઘાઈને તું એને પગે લાગ અને એના આશીર્વાદ માગ.

કુલિન

શું કામ ?

આશા

કે જોઈ તને સુખ મળે અને આપણું કલ્યાણ થાય.

કુલિન

એવું વળી કોઈ દિ બનતું હશે ? મારે ન્હાવુંયે નથી, ઘોવુંયે નથી, પગે લાગવુંયે નથી. એ વગર પણ હું સુખી છું.

આશા (આંસુ આવતાં)

કુલિન, બૂલી ગયો કે બા મઈ ત્યારે તને કેટલું સનું લાગતું હતું ? એક દિવસમાં તું એને લાખવાર સંભારતો; સંભારતો અને રડતો !

કુલિન (બિરકારીથી)

પણ ત્યારે તો હું નાનું છોકરું હતો ને ?
[આશાથી વધુ બોલાવું નથી. મુંઝા મુંઝા એ આંસુ
લે છે.]

ફાદી આંખે મંજુલ બધું જોતો હોય છે.]

કુલિન

મંજુલ, ભૂત જેવા ડોળા શું કાઢે છે ? મારે
તો તારા બાદના ખેડ જેવા છે.

[લોકનાથ આવે છે.]

લોકનાથ

એન, તમને જાનિએન બોલાવે સે.

[આશા ભય છે.]

કુલિન

અત્યા નાચિયા, બહેનને કહે કે અમારા માટે
ચા ને ચવાણું મોકલે.

લોકનાથ

હા, શાળ.

[લોકનાથ ભય છે.]

કુલિન

કેમ દોસ્ત, ગમત પડે છે ને ? બોલ તો ખરો.

મંજુલ (ગંભીર બની)

કુલિન, આશાને સેવરાવી શું કામ ?

કુલિન

ઉંદ. છોકરીઓ તો વાત વાતમાં રહે. એમને
બીજું આવડે છે શું ?

મંજુલ

અરે ! એમ તે કાંઈ કહેવાય.

કુલિન

એમ જ. કોઈ છોકરો રડે તો તેને પણ સૌ છોકરી નથી કહેતા ?

મંજુલા

મેં તો નથી સાંભળ્યું.

કુલિન (રોંધી)

એક વાર રડ એટલે હું જ તને મંજુલા કહું.

[હાથમાં પોટકા લઈ લોકનાથ આવે છે.]

લોકનાથ

લો શાળ. કોક સંપેતરૂં આપી જયું. કહેતું તું કે મામાએ એમના ગોમથી તમારી સાર અને બેનની સાર ભાગ મોકલ્યો સે.

કુલિન

હીક. મૂકી જ. પણ ચાનું શું થયું ? ચવાણું ન લાવતો. આ ચાલશે.

[લોકનાથ દોડી જાય છે.]

મંજુલા

કુલિન, સાચું કહેજે : તારી બા ગુજરી ગઈ એથી તેં કંઈક ખોયું હોય એવું તને નથી લાગતું ? મને તો મારી સાવ નાની બહેન ગઈ ત્યારે મહિનાના મહિના લગી લાગ્યા કરતું કે જાણે કોઈકે અમારું રમવાનું રમકડું જુટવી લીધું છે. એથી મને દુઃખ પણ થતું. ક્યારેક એકલાં રહી પણ પડાતું.

કુલિન

એટલો તું છોકરી જેવો. મને તો કશું એવું નથી થતું. મા દત્તી ને જેમ હું ખાતો ને પીતો તેમ અત્યારે પણ ખાઉં છું ને પીઉં છું. ત્યારે પહેરતો

એવાં જ ઉજળાં કપડાં પહેરું છું, એવો જ ફક્કડ
ભપકો રાખું છું, એવી જ મીઠી ગમ્મત ઉડાવું છું.

મંજુલ

પણ આશાને તો એકલું જ લાગે અને એણું
પણ આવે.

કુલિન

અરે ! ના, ના. ખાટી વાત. એને શું દુઃખ
છે ? સરસ સરસ ફરાળ મળે એટલા માટે તો એ
અગિયારસ અને અમાસ કરે છે ! પેલે દિ કુલેર
ખાવી હતી તે તેણે નાગપાંચમ કરી હતી ! પછી
છહને દિ રાંધતાં જતાં ઉનું ખાધું : સાતમને દિ
વળી ટાડું ખાધું ! ત્યાં વળી આઠમને દિ તરેલવાર
ગતનું ફરાળ સામેનું સામે !

[લોકનાથ આ મૂકી નય છે.]

કુલિન (ખાટકી ઉખાળીને)

વાહ ! પુરીગાંઠિયા ચામાં ફીક લગશે.
(ખાવા માંડી) મંજુલ, ચલાવ લાય.

મંજુલ

આશાને એલાવ ને ?

કુલિન

એનું કાંઈ કામ નથી. એલાવીશું તો વળી
પેલી જયન્તિકાને લેતી આવશે. પછી આપણે
લાગે શું રહે ?

મંજુલ

પણ એના લાગના પુરીગાંઠિયા...

કુલિન (મોં બગાડી)

તું તો બહુ ડાહ્યાં ! આવું તો એય થણું

છાનુંમાનું રાંધીને ખાતી હશે. બાપુ કચેરીમાં જાય
અને હું નિશાળે જઈ ત્યારે એને બીજું કરવાનું શું ?
[કુલિન અને મંત્રુલ ખાવા લાગ્યા છે તે ખુટાડવા
આવ્યા છે.

નવાંસવાં વસ્ત્રોમાં આશા અને જયન્તિકા આવે છે.]

આશા

કુલિન, મામાએ શું મોકલ્યું છે ?

કુલિન (હાથ ખંખેરતાં)

થોડાક પુરીમાંદિયા. સારા હતા.

જયન્તિકા

અમને ચખાડો તો ખરા.

કુલિન

બીજી વાર આવે ત્યારે વાત.

આશા

એટલે ?

કુલિન

અમે ખાઈ ગયા.

જયન્તિકા

પણ જરા તો રાખવા હતા ?

કુલિન

તો જરા વહેલાં આવવું હતું ને ?

આશા

અમને તો લોકનાથે કહ્યું કે આવ્યાં.

કુલિન

એ નાથિયો જ વાતનું મૂળ લાગે છે. એને
કાણે કહ્યું હતું કે તમને વાત કરે ?

જયન્તિકા

અને હવે હું તારા બાપુને વાત કરીશ. આશા

ગાંડી છે કે બધું મનમાં રાખે છે. જે તે વાતમાં
એને ઉતારી પાડવાનું તને ઠીક આવડ્યું છે.
બિચારી લાઇ લાઇ કરીને બધે ફૂંસાય; અને
લાઇને તો બહેનની કાંઈ ગણતરી થે ન મળે !

કુલિન (મિલનથી)

તને એણે ચડાવી લાગે છે.

મંજુલ

એવું નહિં હોય.

કુલિન

વચ્ચે ન બોલ. આશાએ આને મોંએ મારી
વિરહ શું શું વાટયું હશે; એની તને ખબર છે ?

જયન્તિકા (તોરથી)

અને તને પણ શી ખબર ?

[જવાબ ન જડતાં કુલિન ગમ ખાઇ જાય છે.]

જયન્તિકા

કુલિનલાઈ, તારા જેવો મારે લાઇ હોય તો
એક ધડી થે ન બને.

કુલિન (આફં જોઈ)

લાઇ નથી એટલે જ આમ બોલાય છે.

મંજુલ

કુલિન, જે છલે આવે તે...

કુલિન

વળી ગરબડ કરી ?

[આશા, જયન્તિકા અને મંજુલ કાંઈ પણ
બોલ્યા કર્યા વિના કુલિન સામું જોઈ રહે છે.]

કુલિન (ગર્વભર)

કેમ; તમે કેમ ચૂપ થઈ ગયાં ? કોઈકે તો બોલો.

જયન્તિકા

મગજમાં આટલી રાધ રાખ પછી કોણ બેલે ?

મંબુલ

હંઅ; ખરાખર.

[આશાને કાંઈ કહેવાનું નથી.]

કુલિન (અદબ વાળી)

હંયા; હું સાંભળું છું. શું કહેવું છે ?

જયન્તિકા (સમન્વતી)

હંન; આશા જેવી બહેન બધાને નથી મળતી.

મંબુલ

ખરી વાત.

કુલિન (ચાળા પાડી)

હું પણ કહું છું કે એ ખરી વાત છે.

જયન્તિકા (વિનતિ જેમ)

કુલિન, ભાઈ, એમ અવગું ન બોલ. એટલે
તો ખ્યાલ કર કે આશા વિના તારી વડુને લાભી
કોણ કહેશે ?

[આશાથી આછું હસી પડાય છે.]

કુલિન (એથી હરકાર્ઈ)

આ મંબુલ છે ને ?

[આશાનો આનંદ પડી ભાંગે છે.]

જયન્તિકા (ભટકો કરી)

પણ મંબુલથી કાંઈ નહુંદ થવાશે ?

[મંબુલ અકળાય છે.]

કુલિન

જયન્તિકા, તારી છલ પણ વધતી જાય છે.

જયન્તિકા (ગરમીથી)

તેથી તું કહેવા શું માગે છે ?

કુલિન (ઠંડકથી)

થોડીક કાપવી પડશે.

[વાતાવરણમાં આથી હવે પથરાય છે. કુલિન, મંત્રુલ, આશા, જયન્તિકા થોડાંધણાં એનાં ભાગીદાર બને છે.]

જયન્તિકા

ચાલ, આશા. જઈએ.

આશા (હળવે)

હા.

કુલિન

પણ આ દેરે કરીને ક્યાં ચાલ્યાં ?

જયન્તિકા

ગરબા ગાવા. આજે શરદપુનમ થઈ તે રાતના સાંભળવા આવશે ને ? દૂધપૌવા પણ છે.

કુલિન

આવીશું. એનું અત્યારથી શું ?

જયન્તિકા

તાલીમ લેવા. એ ન લઈએ અને રંગેને કંઈક ભૂલચૂક થઈ તો તમારા જેવા ઉછાંછળા છાકરાઓ હોદ્દા હીલ્લી કરીને અમને ગભરાવી મારે છે. અમારી મહેનતની એમને શી ગમ હંધ ? (હમકાથી) એટલે ગાંડાંધેલાંથી તો ચેતીને ચાલવું સારું.

કુલિન

વાહ રે ! ડહાપણના અવતાર ! અમે સાંભળવા નહિ આવીએ તો તમે જાણો કોની સામે ? અરે ! અમારી ઠઠ નહિ જામે તો તમારો ઠઠ જોશે કોણ ?

મંજુલ (વિચારી વિચારી)

કુલિનનું કહેવું પણ વિચારમાં નાંખે એવું છે.

જયન્તિકા (આશાનો હાથ ઝાલી)

ચાલ, બહેન. આમની જોડે કકળાટ કર્યે આપણું કાંઈ વળે એમ નથી.

[જયન્તિકા આશાને ખંચી જાય છે.]

કુલિન

સાંભળ્યું, મંજુલ ? આપણું કહેવું એમને કકળાટ નેવું લાગે છે ! ગાવું, ખાવું ને યસ ફફડ થઈને ફરવું ! નવરાતર એમાં કે નવરાંની માફક રાત બધી રાગડા તાણવાનાં ! પોતે તો ન ઉઘે : પણ બીજને ય જગરણ કરાવવાનાં !

મંજુલ

ખરું છે.

કુલિન

અને વળી કેવી ખોટી ખાંડ ખાય ? બજેવ આવી કે એ પૈસાની રાખડી બાંધીને રૂપિયો પડાવે ! તો ય પાણું ગણાવે એમ કે બહેન લાઈનું રક્ષાબંધન કરે છે ! છેક જ જૂઠું. આવું બોલતાં હું તો શરમાઈ મરું.

મંજુલ

હા; લાઈ.

કુલિન

ઉપરાંત નવું વરસ બેઠું—ન બેઠું ત્યાં લાઈબીજ બેઠી જ હોય ! એટલે વળી રૂપિયા—એ રૂપિયાની ઉડે !

મંજુલ (આશ્ચર્ય દેખાડી)

એમ ? એવું ખરું ? સાચું છે ને કે મારી બહેન
હજી આવું શીખી જ નથી ?

[લોકનાથ હોટતો દાખલ થાય છે.]

લોકનાથ

ભઈ, ભઈ, બહાર તો આવો. પેલો દાદીવાળો
કુમકુમી વગાડે છે, સરપ નચાવે છે, મંતર મારે છે,
બાદ દેખાડે છે !

મંજુલ (વહેમાઈ)

સાચું કે ?

કુલિન

જઈને જોઈએ. તારા ખેલ તો પછી પણ જોવાશે.

મંજુલ (એકદમ)

વ્યાજખી, વ્યાજખી.

[છાક્રાલોકની તાળીઓનો અવાજ આવતાં કુલિન,
મંજુલ અને લોકનાથ એ બાજુ ઉપડી જાય છે.]

x

ચિત્ર બીજું

[આજે બેસવું વર્ષ છે. માની છબી સામે તાકીને
કુલિન બેસે છે. સવારના પહોરમાં કચેરીનો કોઈ કમરકુન
બાપુને હાર આપી મથો હરો તે પાસેના ટેબલ પર પડ્યો છે.]

કુલિન (નિશ્વાસ નાંખી)

મા ! ઓ મા !

[હાથમાં હાર લઈ કુલિન છબી કને જાય છે. હાર
પહેરાવી પ્રણામ કરે છે. એટલામાં મંજુલ આવે છે.]

મંજુલ

કુલિન, શું કરે છે ? સપરમે ફહાડે હજી નહાયો

પણ નથી ? કપડાં ય કેવાં મેલાં છે ? તારા કરતાં
મારાં તો મેં પહેર્યાં છે !

કુલિન

ધ્યારનો ન્હાયો છું. પણ ધ્યાએલાં કપડાં ક્યાંઈ
જડતાં નથી.

મંજુલ (નવાઈથી)

જડતાં નથી ? તું રાખે છે શેમાં ?

કુલિન

આશાને ખખર. એ સાસરે ગઈ છે ત્યારની
મને તો કાંઈ સુજ નથી પડતી.

મંજુલ

તારા આપુને પૂછી જો.

કુલિન

એ તો વહેલા વહેલા એમના સાહેબને મળવા
ગયા છે.

મંજુલ (વાત બદલી હોંસથી)

ફટાકડાની તડાફડી કરી દત્તી કે ?

કુલિન (નિરાશાથી)

નામની. આશા વિના એકલાં ગમ્મત ન આવી.

મંજુલ

કુલિન, તું તદ્દન રોતલ કેમ લાગે છે ? તને
થયું છે શું ? આજે આમ કરીશ તો આખું વરસ
આવું કરવું પડશે !

કુલિન (ગળગળો)

મંજુલ, આજે મને મારી માની ખોટ સાહે
છે ! આશા અહિં હોત તો તેની માફી માગત.
એને ખોટું લાગે એવું મેં કેટલું બધું કહ્યું છે ?

[જથ્થાંતિકા આવે છે.]

જયન્તિકા

કેમ; કુચિનલાઇ ?

કુચિન

સાહે, જયન્તિકા.

જયન્તિકા

સાલ મુખારક. મંજુલ, તને ય તે.

કુચિન મંજુલ

સાલ મુખારક.

જયન્તિકા

કુચિન, આવતી કાલે તારે મારે ત્યાં જમવાનું છે. આશા મને કહેતી ગઇ છે કે લાખખીજને દિ મારે તને ગળ્યું મ્હોં કરાવવું. આવીશ ને, લાખ ?

કુચિન (નમ્રતાથી)

હા, બહેન.

[ખેલતો, કદતો લોકનાથ આવે છે.]

લોકનાથ

ભઈ, તમારો કાગળ આયો સે.

કુચિન (શંકા સાથે)

મારો ?—કાગળ ?

લોકનાથ (અધ્ધાથી)

તમારો, તમારો, ભઈ.

[કુચિન હાથમાં કાગળ લે છે. મંજુલ અને જયન્તિકા પણ તેમાં જોવા લાગે છે.]

મંજુલ (ગંભીર થઈ)

કોઈ છોકરીએ લખ્યો લાગે છે !

જયન્તિકા (હસ્યાસમાં વહળી)

અરે ! આ તો મારી આશાના અક્ષર !

કુચિન (કાગળ ફેરવી સહી લેતો)

હા. (વધુ ન વંચાતાં) જયન્તિકા, વાંચી સંભ-
ળાવ. મારી બહેન એ બૂલી ગઈ છે કે ?

જયન્તિકા (ધીરે ધીરે)

ચિ. કુલિનભાઈ,

આજ નવું વરસ બેસે છે. પૂ. બાપુજીને અને બાની
છત્રીને તમારા અને મારા વતી પગે લાગજો: જેથી આખું
વરસ સુખમાં જશે. તમે તો ત્યાં મસ્તી અને મજા ઉડાવતા
હશો. એટલે હું નહિ સાંભરતી હોઉં. પણ મને તમે
હરધડી હેયે આવો છો.

અહિં આવ્યા બાદ મને બહુ અભુગમો રહેતો અને
જરીકે ગોઠવું નહોતું. તાવ ચડેલો તે હજુ ઉતરતો નથી.
ઉતરશે એટલે જાણવીશ. તો તેની ચિંતા ન કરશો અને
તમારું શરીર સાચવશો.

તમારો પત્ર આવ્યે મને મજા જેટલો આનંદ થશે.
તો આ ગરીબ બહેન ઉપર સુખસમાચારની બે લીંટી
જરૂર લખશો.

ચિ. આશાના આશિષ.

મંજુલ

વાહ! આવી બહેન બધાને હળો.

જયન્તિકા

હંચ; કુલિન! ભાઈ! હું નહોતી કહેતી કે
આશા જેવી બહેન કોઈકે ભાગ્યશાળી ભાઈને જ
હોય છે ?

કુલિન (નીચી નજરે)

સાચું, જયન્તિકા! સધળું સાચું.

[કુલિનની આંખમાંથી દડદડ આંસુ આવ્યાં જાય છે.
મંજુલ, જયન્તિકા અને લોકનાથ દયાભાવે એને દેખ્યા
કરે છે.]

આ લેખકનો બાળનાટકસંગ્રહ

ત્રિવેણી અને બીજાં ત્રણ

પ્રકાશક :

ચરાચંત સચાઇલાલ પંડ્યા, દિવાનપરા, બાવનમર

મુદ્રક :

ઇન્દ્રવદન બ. ઠાકોર, પ્રભુભંધુ પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ, અમદાવાદ.

પ્રથમ આવૃત્તિ : પ્રત : ૨૫૦ ઈ. સ. ૧૯૩૦.

